

Robert A. Skeris

Az egyházzene helyzete a XXI. század küszöbén

Nagy öröm és kitüntetés számomra, hogy az Amerikai Egyházzenei Társaság nevében a köszöntés és gratuláció szavait elmondhatom Önöknek itt, Pápán, a Magyar Egyházzenei Társaság negyedik kongresszusa alkalmából. Köszönöm Önöknek a meghívást, és remélem, hogy ez a látogatás a két nemzeti egyházzenei társaság közötti kölcsönösen jótékony kapcsolat kezdete lesz.

Prof. Rev. Robert A. Skeris, a Pontificio Istituto di Musica Sacra ny. igazgatója, az Amerikai Egyházzenei Társaság elnöke. — Az itt közölt cikk a IV. Magyar Egyházzenei Kongresszuson, 1999. március 11-én Pápán elhangzott megnyitó előadás némileg szerkesztett változata.

Az Önök kongresszusa a hálás megemlékezés és a felelősségteljes reflexió ideje. *Hálás megemlékezés* ez a kongresszus, mert visszaidézzük emlékezetünkbe azokat az érdekes személyiségeket, kiknek fáradozásai, erőfeszítései az Istenhez és az ő tiszteletéhez méltó zenéért —egy olyan zenéért, mely rászolgál, hogy „szentnek” nevezzük— vezettek el társaságaink megalakításához.

Ugyanakkor *felelősségteljes reflexió* ez a kongresszus, mert gondolataink azon helyzet felé fordulnak, melyben az egyházzene a XXI. század küszöbén van. Amikor erről a témáról gondolkodunk, emlékeznünk kell arra, hogy a gyors szociális és technikai fejlődésből származó minden nyomás ellenére, mely mérhetetlen változást hozott külső életfeltételeinkben, vannak az emberi életnek olyan fontos aspektusai, melyek nem módosulnak; vannak olyan igazságok, melyek változatlanul érvényesek maradnak. Tény, hogy *léteznek* ilyen *igazságok*, például az, hogy van Isten, aki minden dolgot alkotott, és aki elküldte Fiát, hogy az megtestesüljön a világ megváltásáért; ilyen igazság, hogy az ember lényegi természete nem változott meg, és az sem változott meg, hogy mi az emberi boldogság forrása, mi az élet értelme, mi az embernek mint esetleges létezőnek a metafizikai helyzete. Olyan, hogy „modern ember”, nem létezik. Csupán többé-kevésbé elterjedt intellektuális törekvések vannak. Az ember lényegi természete nem változott meg a korszellem (Zeitgeist) változásával, és egy-egy uralkodó ideológiát nem szabad szükségszerű fátumnak nézni (Dietrich von Hildebrand). Persze minden valóban élő egyházzene folytonosan változik, és így az adott korszak összes feszültsége közé van behelyezve. Ugyanakkor mint liturgikus művészet az egyházzene az egyház törvényeire igazodik. Lemondanánk a liturgiában gyökerező zene biztos alapjáról, ha mesterséges ellentétet konstruálnánk az egyház „jogi” rendje és a között a „dinamikus” egyházzene között, melyet állítólag napjaink szükségletei provokáltak ki. Valójában miféle lelkipásztori értéke lenne annak, ami hitvány, profán, harmadrendű? A szakrális és a profán elhatárolása mindenesetre döntő fontosságú; kétségtelen, hogy viszonyunk térben, időben, szociális tekintetben is változik, de nem lehet ezeket értelmesen meghatározni anélkül, hogy számításba

vennének azt az imádkozó közösséget, mely különböző csoportosulásaiban felajánlja imádással teljes könyörgését a Világosság Atyjának.

A harmadik millennium küszöbén állva könnyű meglátni, hogy a keresztény istentiszteletben manapság különféle tendenciák, az istentisztelet és egyházzene természetéről és céljáról vallott eltérő nézetek tükröződnek. Az-e a dolga, hogy emlékezetünkbe és szívünkbe vesse az Isten „tisztá” szavát, amint az például a zsoltárokból megtalálható; vagy az Isten által sugalmazott dávidi költemények helyettesíthetők emberi lelkiállapotot megjelenítő himnuszokkal? (Isaac Watts 1674–1748) Liturgiai természetű-e az istentiszteleti zene teológiai igazolása, vagy a zene célja az egyházban az, hogy elérje az evangélium üzenetével az embert, bárhol legyen is az (mint a világi modellekre épített evangelizációs avagy „ébredési” stílusok akarják)? A pietizmus szubjektivistá dalait kellene kultiválnunk? Vagy a felvilágosodás-kori himnuszok racionalista prédikációstílusát? Hogyan lehet kiegyenlíteni a művészi kívánalmakat és a liturgia funkcionális céljait? Ha nincs közöttünk alapvető megegyezés az alapvető kérdésekben — olyanokban, mint az ének és kultusz viszonya, a Sacrum (Szent) és Saeculum (Világ) valódi természete —, akkor a feszültségek nem oldhatók, a disszonanciák nem szelídíthetők. Talán mellbevágó a tétel, de igen nagy ostobaság lenne tagadni, hogy a hatvanas évek kulturális forradalmának késői következménye az eltolódás a zene megközelítésében: el a művésztől, közeledni a funkcionálishoz, el a „hagyományostól” a „korszerű” felé, a sajátosan szakrálisról a nyilvánvalóan világius stílusok felé. E törekvéseket többnyire a térítés pragmatizmusa vezeti, azzal a vággyal összekapcsolva, hogy ahhoz a „modern emberhez” alkalmazkodjunk, akit a különféle felekezetek pasztorális funkcionáriusai címerükre rajzolnak.

Közhely azt mondani, hogy a zenéhez való viszonyunk (az istentiszteleten belüli és azon kívüli zenéhez egyaránt) függ a kulturális tényezőktől. Hogyan lehetne ez másként, s hogyan is maradhatna változatlan tovább, mint egy generáció? De felelet-e erre a „multikulturalizmus”, mely egy csomó élesen ellentétes zenei stílust kombinál a szertartáson belül, a gyülekezet szociológiai jellegének megfelelően? Bizony, a „szintézisre” törekvő jelenlegi „multikulturális” erőfeszítésének eredményeit látva, megengedheti magának az ember, hogy kételkedjék ebben a jelszóban.

Mindeközben sokan maradnak bizonytalanságban vagy talán félrevezetve. Mi is a kapcsolat kultusz és ének között? Lényegüknél fogva kapcsolódnak-e ezek egymáshoz, s ha igen, milyen alapon? A kérdés feltehető a vallás- és művelődéstörténetnek is, s válaszuk világosnak látszik. A zene mindig olyan alapvető elem volt, melynek formája az istentisztelet valódi rítusainak kialakítását segíti. Ősi ember tendencia, hogy minden ünnepélyes kijelentést zenei vagy quasi-zenei módon szóltassunk meg; a nyilvános beszéd, instrukció, imádság: mind hangzó (szónikus) formát, zenei öltözetet kap. Mindegy, mennyire különböző vagy változatos a kifejezés akusztikai és zenei eszköztára a különféle törzsek és népek között; mindegy, mennyire egyszerű vagy

komplikáltan kidolgozott e zenei megjelenítés, egy dologban mind közös: az isteni szónak vagy az Istenhez irányított szónak a megemelt kifejezése a sajátos zenei eszközök segítségével. A szavakkal élő istentisztelet, az éneklés spirituális tere — olyan éneklésé, mely világosan elkülönül a profán daltól.

S így nem meglepő, hogy amikor figyelmünket a liturgiátörténetre és a keresztény Egyház hagyományára fordítjuk, azt találjuk, hogy a keresztény közösség istentiszteleti szertartásait kezdettől fogva „énekek, himnuszok és zsoltárok” kísérték, melyek a Jelenések Könyvében leírt mennyei liturgiának voltak földi tükörképei (Jel 14,3: ódó kainé). A keresztény Egyház mindig ragaszkodott ahhoz a hatáshoz, melyet az ének a kultuszban résztvevő hívekre gyakorol, felemelve legmélyebb érzelmeiket, megérintve és megindítva szívüket, harmóniába hozva akaratukat, elmélyítve hittudásukat, felébresztve bennük az istenszeretetet. És azt is tudja az Egyház, hogy a megfelelő zenébe helyezett szavak milyen erővel és hatalommal képesek megnyitni a szíveket, kitárni a lelkeket a szöveg értelmének és üzenetének befogadására. Mindezek miatt az Egyház sohasem volt ének nélkül, bárhol is celebrálta a liturgiát a szó teljes értelmében.

Biztosan mondhatjuk, hogy így lesz ez azután is, hogy ránk virrad az új millennium. Bízva támaszkodhatunk arra, hogy az Alkotó Lélek (Creator Spiritus) lélekkel eltöltött embereken keresztül folytatni fogja Isten csodálatos dolgainak hirdetését a szent liturgia celebrálásában. Ebben az emberi lények a Lélekkel eltelve örömteli hangon zengik a Megváltott ember új énekét, azt, melyet az Atya tiszteletére először a Testté lett Ige intonált, midőn belépett e világba mint egy új emberiségnek Alapító Atyja. Valóban, Krisztus élete és megváltásműve maga az Új Ének a mennyei Atyának. És az Ő Szent Lelke az, aki magát a tűznyelvekben az apostolokra és tanítványokra kiárasztotta, aki nyelveiket ékesen szólóvá tette, és megengedte nekik, hogy a Mennyei Atyához intézett Új Énekbe bekapcsolódjanak. Ugyanebben a szellemben intette a püspök-vértanú Ignác a keresztényeket: „Mindannyian kórusba tömörüljete, hogy összhangban legyetek; az Istentől tanuljátok meg a dallamot, és egy hangon énekeljete az Atyának Jézus Krisztus által, hogy meghallgasson titeket...” (az Efezusiakhoz 4/2). És ha senki sem képes hívő lélekkel azt mondani, „Úr Jézus”, csakis a Szent Lélek által (1Kor 12,3), akkor arra sem képes senki, hogy az Atyát Krisztus által dicsőítse, csakis a Szentlélekben. És így az Egyház istentisztelete mindenkor a Szentlélek műve, mert ő „az Igazság Lelke, aki az Atyától származik, s ő fog megdicsőíteni engem”!

A sok-sok országban szétszóródva működő egyházzeneszerek úgy érzik, hogy ez a gazdagító hit egyesíti őket. A Creator Spiritusban bizakodva állítják emberi lelkületüket és emberi hangjukat a szent liturgia szolgálatába. A döntő itt nem az elkülönítő nemzeti vonás, hanem inkább a zsoltáros gondolata: „Minden élő dicsérje az Urat!” (Ps 150,5) Ám „a Lélek ott fú, ahol akar”. Ő nem engedi magát befogni, őt senki sem képes megkötni. Mert a Szent Lélek isteni élet, és misztikus, mint minden élet. Ő csak akkor tudja kibontani teljes tevékenységét,

ha az emberek helyet készítenek magukban az ő számára, ha üressé válnak Őrá várva, sőt feladják emberi lelkületüket, hogy befogadják az isteni lelkületet, éppúgy, mint ahogy az Üdvözítő a kereszten kiadta emberi lelkét, hogy mi részesülhessünk az ő isteni Lelkében. A Lélek csak ott aktív, ahol önzetlen, sőt önfeláldozó szeretetet talál. Ilyen az a szeretet, amellyel a Lélek kenete összeötvöz minden népet, a szeretet egyetlen nyelvében, a zene nyelvében, melyet a Szentlélek inspirál. Az ilyen szeretet kimeríthetetlen forrás, melyből folyamokban tör elő a mindig új ének. Az ilyen szeretet a püünkösdi Lélek tüzes nyelve, mely az embereket valóban kreatívvá teszi! Ez a szeretet kiáradt szívünkbe a nekünk adott Szentlélek által (Róm 5,5). Ez a szeretet készíti az egész világot az igazi örömteli ünneplésre — ahogy a püünkösdi prefáció mondja. A puszta szó nem képes a szív ekkora örömeinek megfelelni, a Lélek ekkora örömét kifejezni. Valójában ez indítja az embert arra, hogy az ének jubilációjában törjön ki (Szent Ágoston, Enarratio a 32. zsoltárról). Az ember, akit megérintett az Isten Lelke, szükségszerűen az Isten színe előtt éneklő emberré válik. Valóban, az új egyházzenében is beteljesednek a mi Urunk szavai: „Az Igazság Lelke, aki az Atyától származik, ő dicsóít meg engem!”

Még egy szót szeretnék a jelenlévő katolikusokhoz is szólani. Magyarország katolikus lelkipásztorai, egyházzenészei, a kántorok, énekesek, orgonisták, zeneszerzők, karvezetők — egységesek abban, hogy liturgikus és zenei apostolkodásuk alapjául elismerik a Zsinat indítását és igazi szándékát, mely sehol oly világosan nem fejeződik ki, mint a Liturgikus Konstitúció 23. cikkében: „Hogy az egészséges hagyomány megőriztessék, és mégis lehetőség nyíljen a jogos haladás számára, valahányszor felül kell vizsgálnia a liturgia egyes részeit, ezt előzze meg mindenkor alapos teológiai, történeti és lelkipásztori kutatás. Figyelembe kell venni a liturgia általános szellemi és alkati törvényeit, összefüggésben a liturgikus újításokból nyert tapasztalatokkal és az egyes helyeknek adott eddigi engedményekkel. Végül: nem szabad semmi újítást bevezetni, csak ha azt az Egyház igazi és valódi haszna indokolja. Ügyelni kell arra, hogy az új formák szervesen nőjenek ki a már meglévőkből.” A második Vatikáni Zsinat e kifejezett akarátának ismeretében a magyar katolikus egyházzenészek elkötelezettek arra, hogy a harmadik évezredben se hanyagolják el a gregorián éneket és a szent zene hosszú története alatt szervesen kifejlődött liturgikus alkotásokat, egyszóval a szent zene kincsesládáját. De felismerik kötelességüket abban is, amit a liturgikus konstitúció hangsúlyoz, ti. a nép tevékeny részvételében. Elő akarják mozdítani e tevékeny részvételt a fent említett elvek szellemében, melyhez hozzátartozik az anyanyelv mértékletes használata is, összhangban a latinra megtartására vonatkozó 36. cikk alapjával.

Ford. Dobszay László